

bijvoorbeeld de bekende en blijkbaar ook hier invloedrijke catechismus van de Munsterse pedagoog B. Overberg in verlichtingsperspectief te plaatsen. Bestudering van catechetische elementen in theologische handboeken en apologetische werken alsmede in de seminarieopleidingen is noodzakelijk om aard en omvang van een verlichte catechese te kunnen aantonen.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de *broederschappen*. Wellicht doet dit op het eerste gezicht wat vreemd aan. Waren ze niet een erkend mikpunt van verlichters en neologen met hun afkeer van heiligenverering, devotionele praktijken, bedevaarten en andere bijzondere godsdienstoefeningen? Toch zijn er aanwijzingen dat in ons land, evenals in Duitsland, deze specimina van de sinds enige tijd ijverig bestudeerde volksreligiositeit deel hebben uitgemaakt van de wisselwerking tussen 'Hochreligion' en 'Volksreligion'¹⁸. Zo kunnen de in niet geringe getale opgerichte broederschappen van de vroege 19e eeuw gezien worden in het kader van pogingen om hardnekkig voortlevende volksdevoties binnen bepaalde grenzen en op aangepaste wijze (weer) te gaan begunstigen. Verlichte zielherders in Duitsland — Sailer is er een sprekend voorbeeld van — zijn er bij hun streven om het broederschapsleven in te passen in het moralistische opvoedingspatroon, bewust vanuit gegaan dat alle gelovigen eigenlijk één broederschap moesten vormen: 'die Bruderschaft in Gott unter allen Menschen'. Wanneer we dan in een in 1818 verschenen tijdschriftaflevering lezen dat broederschappen dienen om allerlei goede werken te beoefenen met als algemeen doel de 'broederlijke Liefde, vrede en eendragt onder de Christenen', dan lijkt het zinvol om nader onderzoek te verrichten naar de praktijk. Ofschoon er heel wat broederschapsarchieven bewaard blijken te zijn, is het niet eenvoudig de representativiteit van de archivalia vast te stellen en de systematische verwerking ervan tot stand te brengen. Uit de desbetreffende passages van het onderzoeksrapport kan de lezer afleiden dat die verwerking meer tot kwantitatieve dan tot kwalitatieve constatering zal leiden. Voor onderzoekster Dröes school een bijzondere aantrekkelijkheid in de omstandigheid dat, hoewel de naam dit niet doet vermoeden, broederschappen ook 'zusters' onder haar leden telden.

18. W. Schnieder (red.), *Volksreligiosität in der modernen Sozialgeschichte*, Göttingen 1986.